

El traç a través de l'art

L'expressió del moviment

Autores:
M. Àngels Trimiño Moreno
Alicia Rubio Navarro
Anna Ventura Casanovas
Anna Garcés Zapatería

Aquest llibre ha estat un projecte editorial preparat en col·laboració amb el CRP
Vallès Occidental VIII

© de la present edició: Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona
ISBN: 978-84-945918-1-5

Maig de 2017

Índex

· Introducció	pàg. 6
· Pròleg	pàg. 8
· Presentació	pàg. 9
· Consideracions prèvies	pàg.10
· Una mirada al món	pàg.13
· El traç i el moviment	pàg.14
· Traç amb pals al sorral	pàg.15
· El traç i la música	pàg.16
· Traç lliure amb materials diversos	pàg.17
· El traç dels cotxes de joguina	pàg.17
· El traç amb farina	pàg.18
· El traç amb xocolata, traços dolços	pàg.19
· El traç amb pintura	pàg.20
· El traç en suports diversos	pàg.21
· Traç en suport de cartró	pàg.21
· Traç en suport de vidre	pàg.22
· Traç en suport de ciment	pàg.23
· Traç en suport de plàstic	pàg.23
· Activitats de traç a partir de referents artístics	pàg.24
· Conclusió	pàg.29
· Bibliografia	pàg.30

Introducció

La publicació sobre el traç i l'art a l'etapa d'infantil que volem presentar i compartir reflecteix molts dels principis i els objectius de l'Institut de Ciències de l'Educació de la Universitat Autònoma de Barcelona, construïts al llarg dels anys de treball compromès de moltes persones. El nostre ICE té un paper i un rol estratègics en la difusió, la generació i l'intercanvi de coneixements en tots els àmbits i sectors educatius i socials del territori. Compartir coneixements és nucli central dels nostres valors com a institució.

Aquesta publicació mostra aquesta col·laboració i cooperació amb el territori i amb les institucions, concretament amb el CRP del Vallès Occidental i el seu grup de mestres amb iniciatives innovadores que vetllen per la millora de l'ensenyament i de l'educació.

Gràcies a aquesta cooperació i treball innovador i compromès podem oferir-vos aquesta publicació, perquè en gaudiu i esdevingui generadora d'espais de debat i de pràctiques d'aula que permetin millorar l'educació dels nostres infants.

Gràcies, doncs, a totes les persones que hi han treballat i a totes les que amb la seva coordinació han contribuït, amb qualitat i excel·lència, a la construcció d'aquesta publicació.

Carme Ruiz Bueno

Directora de l'Institut de Ciències de l'Educació de la UAB

Aquesta publicació és el resultat del treball desenvolupat per un grup de mestres que, de manera espontània i natural, han compartit mirades, experiències i reflexions sobre la seva pràctica docent. Es tracta d'un «grup d'amigues mestres» -així s'autodefineixen- que sistemàticament es reuneixen per parlar d'allò que més els agrada: educar. En aquest context no formal va sorgir la necessitat d'aprofundir en com treballaven o havien vist treballar el traç amb l'objectiu de reflexionar sobre les actuacions metodològiques a les aules d'educació infantil. De mica en mica, la reflexió va anar esdevenint font d'aprenentatge i, el curs 2013-2014, van decidir constituir-se com a grup de treball dins del Pla de formació de zona del Centre de Recursos Pedagògics del Vallès Occidental VIII, per tal de sistematitzar i compartir amb altres professionals la seva recerca sobre el traç i l'art a l'etapa infantil.

Han estat dos anys de lectures, recerca d'autors plàstics i musicals, i experimentació amb materials i suports, de proposar maneres alternatives a

allò que fins ara havien fet o viscut i, també, de fer-se moltes preguntes: com ha anat?, què es podria haver fet millor?, etc.

El resultat, que tot seguit llegireu, ens demostra, una vegada més, que el treball cooperatiu, reflexiu i silent dels mestres, amb la col·laboració de les institucions educatives, ens ajuda a avançar i aprofundir en el coneixement de com aprenen els nostres infants.

Maria-Dolors Arumí Ribas

Directora del Centre de Recursos Pedagògics del Vallès Occidental VIII

El traç a través de l'art

El pensament neix de l'acció i torna a l'acció.

Henri Wallon

Aquesta frase, que serveix per començar l'escrit, resumeix el que durant segles ha fet la humanitat per tal de deixar petjada del seu pas pel món, de la manera més elemental: expressar amb la mà emocions, sensacions, vivències que brollen del més profund de cadascú.

És a partir de fer propostes que facilitin l'expressió gràfica de l'infant que aquest trobarà plaer a fer-ho i podrà anar assolint les destreses necessàries per assolir els reptes que la mà ha de resoldre en contacte amb els estris que la societat on creix posa al seu abast en cada moment històric concret. L'evolució d'aquests estris és prou àmplia i estudiada en diferents contextos i cultures, amb el denominador comú de donar sortida a la necessitat expressiva de què tot ésser humà és portador.

Potenciar la creativitat i les ganes d'experimentar amb diferents materials, més enllà del resultat final, permet guanyar confiança en un mateix per superar els obstacles que de ben segur s'hauran de vèncer en el procés d'aprenentatge del gest gràfic. I parlar de gest gràfic és parlar de comunicació, del que hom vol ensenyar als altres, i d'aquí novament el medi cultural anirà orientant els diferents vessants en què sorgeix el diàleg i el significat compartit.

Treballs com els que es presenta ajuden a reflexionar sobre com n'és d'important facilitar a la infància la possibilitat de desenvolupar, a la seva manera, l'accés a les diferents propostes gràfiques, a les quals haurà de donar resposta en el medi on viu.

Montserrat Anton Rosera

Doctora en Ciències de l'Educació i professora de l'Àrea de Didàctica de l'Expressió Musical, Plàstica i Corporal de la Universitat Autònoma de Barcelona

La proposta que presentem a continuació és el fruit d'unes trobades de mestres en el marc d'un grup de treball. Dins del context de les nostres converses habituals, en les quals compartim mirades, experiències i reflexions, va sobresortir un tema que ens neguitejava: com treballàvem o havíem vist treballar el traç a les nostres aules d'educació infantil. Aquesta publicació, doncs, reflecteix la feina duta a terme amb els nostres alumnes de 3 a 6 anys durant el període en què vam desenvolupar una nova proposta per treballar el traç a l'escola.

Considerem que el treball del traç és un tema que s'ha de tractar a les aules, però: és necessari i adequat fer-ho amb un full fotocopiats de línies per resseguir?, és adequat fer-ho a través de llibres de fitxes, on els nens petits, que a vegades no tenen ni 3 anys, estàtics en una cadira, intenten resseguir una carretera infinita que no arriba mai enlloc?, és l'únic procés metodològic per arribar a desenvolupar aquesta habilitat motriu?

Un mar de preguntes i reflexions sobre la taula ens va empènyer a plantejar-nos la necessitat de proposar altres maneres de fer, alternatives a allò que fins ara havíem viscut.

Consideracions prèvies

Abans d'endinsar-nos en propostes concretes cal tenir en compte algunes consideracions prèvies que justifiquen d'alguna manera el plantejament del tema. D'una banda, situem-nos en l'etapa evolutiva en què es troben els nostres alumnes d'educació infantil en relació amb la representació gràfica.

L'infant de 3 i 4 anys no ha desenvolupat completament el moviment segmentat de braç, avantbraç, mà i dits. Això fa que els seus gargots siguin amplis. Necessita espais amplis i materials gruixuts per ajustar-se a les seves possibilitats de pressió i precisió a l'hora de pintar. A mesura que augmenta la coordinació oculomanejadora, pot anar ajustant el traç i fer línies horitzontals i verticals.

L'infant de 4 i 5 anys pot omplir espais amb pintures i, encara que pot sortir una mica dels límits, cada vegada ajusta més el traç. Encara necessita fer traços grans, però ja és capaç de dibuixar, per exemple, una creu o un cercle. Pot copiar dibuixos de figures simples: una casa, un quadrat, un arbre. És capaç de dibuixar figures humanes molt esquemàtiques, a mesura que va coneixent el seu propi cos. Sap seguir una línia amb el punxó i ho fa en la direcció correcta. Reprodueix la direccionalitat correcta en traços simples i amb model.

Quan l'infant té entre 5 i 6 anys, l'activitat gràfica va adquirint precisió i ja pot reproduir lletres i paraules amb certa soltesa, seguint bé la direccionalitat dels grafismes. Utilitza el llapis amb més seguretat i precisió i és capaç de fer composicions més complexes. Pot dibuixar una figura semblant a una persona.

El procés evolutiu dels infants d'aquestes edats en relació amb la representació gràfica i el desenvolupament psicomotor ens obliga, d'alguna manera, a pensar com treballar i potenciar les habilitats motrius i psicomotores proposant aquelles activitats adequades a l'estat evolutiu dels nostres alumnes d'infantil.

Per tal d'explorar les possibilitats del gest motriu podem pensar a fer propostes motivadores a través del joc motriu i la manipulació de diversos materials i en diferents situacions i contextos, per potenciar la motricitat fina que requereix més precisió i ajudar l'infant en el seu desenvolupament psicomotor, perquè passi d'evocar moviments més globals a generar moviments més precisos i segmentaris.

Diversos estudis de neurociència posen en evidència que l'art i les habilitats artístiques activen totes les neurones implicades en els aprenentatges, fins i tot les del llenguatge. En aquest sentit el neurocientífic David Bueno reflexiona sobre la importància de la plàstica, i de l'art més concretament, en els aprenentatges i cita estudis científics que demostren que aprendre utilitzant estratègies artístiques millora el rendiment acadèmic: «La principal funció que el nostre cervell atribueix a l'art és adquirir coneixement, perquè el veiem amb els nostres sentits, i sobretot amb el de la vista, un dels sentits més desenvolupats del nostre cervell¹».

Els estímuls visuals es guarden en el nostre cervell com a informació de gran valor. Partint de l'estimulació visual com a vital per a l'adquisició de coneixement, de l'art com a eina per a l'abstracció mental, i de la manipulació de material per estimular el llenguatge, per què no apliquem aquests principis a les nostres aules amb els nostres alumnes més petits? En un primer moment, es pot pensar en el traç a través de l'art com una definició de línies ben dirigides que deriven en un resultat figuratiu. En canvi, des del nostre punt de vista, el traç es podria definir com expressió de moviment, com l'empremta d'un moviment continuat on es coordinen molts segments corporals, com el plaer en el moviment, el plaer en l'expressió del moviment i el seu resultat. I si hi ha plaer, hi ha creativitat.

L'art que nosaltres plantegem per dur a terme algunes de les activitats de traç és un art abstracte, de referents artístics amb els quals deixem jugar lliurement la imaginació, en què potenciem la interpretació sense barreres convidant l'infant a observar i a explorar com a bases imprescindibles de l'aprenentatge.

S'ha demostrat que l'art abstracte pot generar noves associacions emocionals i cognitives en el nostre cervell. Si s'ha demostrat que els infants petits són els més creatius, creiem que pot ser molt positiu per al seu desenvolupament potenciar aquesta creativitat des del vessant del traç.

¹Bueno David, «La importància de la plàstica en els aprenentatges», <http://criatures.ara.cat/elcercell/2014/05/22/la-importancia-de-la-plastica-en-els-aprenentatges/>

Els infants arriben a l'escola expressant lliurement un traç propi de l'estat evolutiu en què es troben.

Empremta d'un moviment continuat en què es coordinen molts segments corporals i que obté com a resultat un traç.

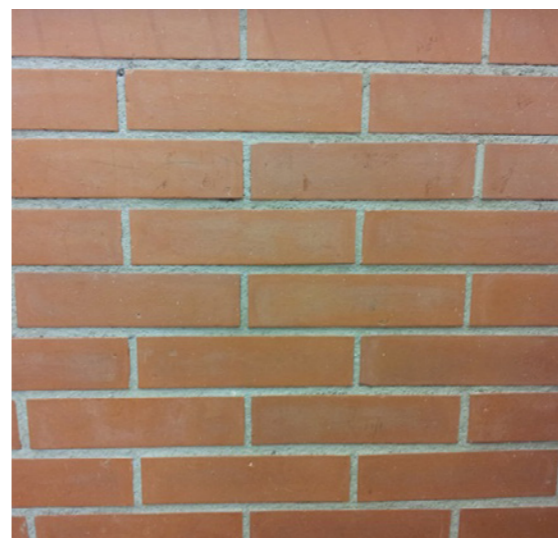
Plaer en el moviment, plaer en l'expressió de moviment i el seu resultat.

Una mirada al món

Les línies del nostre entorn poden ser una font d'inspiració.

Descobrim el nostre món a través de la mirada, observem les línies del nostre entorn més proper per descobrir els diferents traços del nostre voltant.

Allò que ens és més proper ens obre la mirada i resulta més motivador.

Descobrim que cada dia podem trobar línies a les nostres samarretes.

Els infants ressegueixen línies del seu entorn de manera espontània.

El traç i el moviment

«El moviment corporal és la condició essencial d'una vivència a l'espai»
Gisèle Calmy

Proposar als infants situacions en què descobreixin les potencialitats corporals els permet crear moviments i expressar-se lliurement, el cos es posa al servei del moviment i l'expressió corporal.

La combinació entre el moviment i el gest permet a l'infant manifestar la seva expressivitat.

Traç amb pals al sorral

El traç és el producte del moviment del cos.

Amb aquests tipus d'activitats potenciem d'una manera lliure i lúdica els moviments tant globals com segmentaris dels cos, cosa que permetrà un bon desenvolupament motriu.

El traç i la música

«La música no la sent només l'oïda, sinó tot el cos.»

P. Dalcroze

La música ens ajuda a descobrir les possibilitats del nostre cos i a aprendre a controlar-les durant el procés de desenvolupament, ens ajuda a donar forma al gest i a la seva representació global. Els jocs i la sensibilització musical ens permeten explorar la plasticitat del moviment i l'expressivitat del gest amb tot el cos.

Fem un conjunt d'activitats en què la música és l'element clau i imprescindible perquè els infants puguin explorar, desenvolupar i alliberar tots aquells moviments que el seu cos els permet. Utilitzem un repertori prou ampli d'audicions, com ara músiques de Rimski-Kórsakov, *Amélie*, *Carmina Burana*, Camille Saint-Saëns, etc., i cançons com *L'arc de Sant Martí*, *Els quatre llauradors*, etc.

Segons la seva maduració i el domini que tinguin del propi cos, podran fer de manera natural moviments globals i segmentaris, sentint els estímuls que els proporciona la música, deixant-se portar per les sensacions de moviment que la música els desperti.

Plaer en el moviment, plaer en l'expressió del moviment i el seu resultat.

Traç lliure amb materials diversos

«El primer moviment de la petita mà cap a les coses, l'impuls d'aquest moviment, representa l'esforç del jo per penetrar en el món.»

Maria Montessori

El traç dels cotxes de joguina

Partint de l'afirmació anterior que el traç és fruit d'un moviment, aquesta vegada posem en moviment uns petits cotxes de joguina.

En aquesta activitat els infants experimenten aquest traç lliure, de línies paral·leles, un rastre que deixa el moviment d'un objecte molt proper al infants, on el moviment és implícit a l'objecte.

Obra duta a terme per nens i nenes de 3 anys.

Traç amb farina

En una primera part els infants experimenten un munt de sensacions fent servir el sentit del tacte per descobrir el món.

Prenem consciència de les línies de traç que deixen els nostres dits movent-los en totes direccions, creant lliurement traços horitzontals, verticals, espirals, més llargs, més curts...

Activitat duta a terme amb nenes i nens de 3 i 4 anys.

Els nostres dits deixen un rastre, un traç, posant-los en moviment sobre materials quotidians.

Traç amb xocolata, traços dolços

Igual que amb la farina ho podem fer amb la xocolata.

Plaer en el moviment, plaer en l'expressió de moviment i el seu resultat.

Cercles fets amb xocolata i pinzell.
Activitat duta a terme per nens i nenes de 3 i 4 anys.

Traç amb pintura

L'expressió del moviment en les obres de Cy Twombly ens convida a expressar a través de la pintura els traços lliures i espontanis d'uns ditets bellugadissos.

Traços lliures i espontanis fets amb pintura.

Traç en suports diversos

Referents artístics com Richard Paul-Lohse o Hervé Fisher, en algunes obres dels quals el traç, vertical i horitzontal, és un dels elements principals, ens inspiren a fer aquests traços verticals. Els diferents suports utilitzats per fer el traç obren el camí cap a la creativitat i l'atreviment.

Podem traslladar el traç del referent artístic a diversos suports, on les sensacions del gest seran part protagonista de l'activitat proposada.

Quina sensació ens provoca fer un traç sobre paper de vidre? I sobre plàstic? I sobre espuma EVA o porexpan?

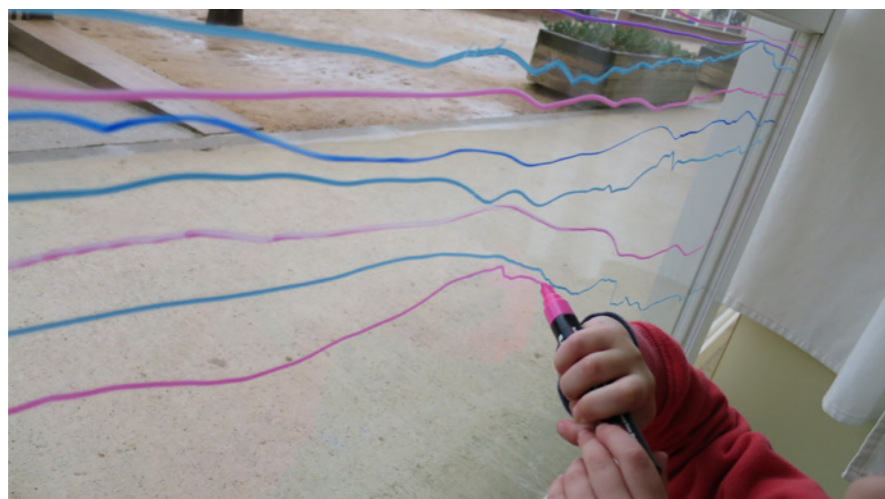
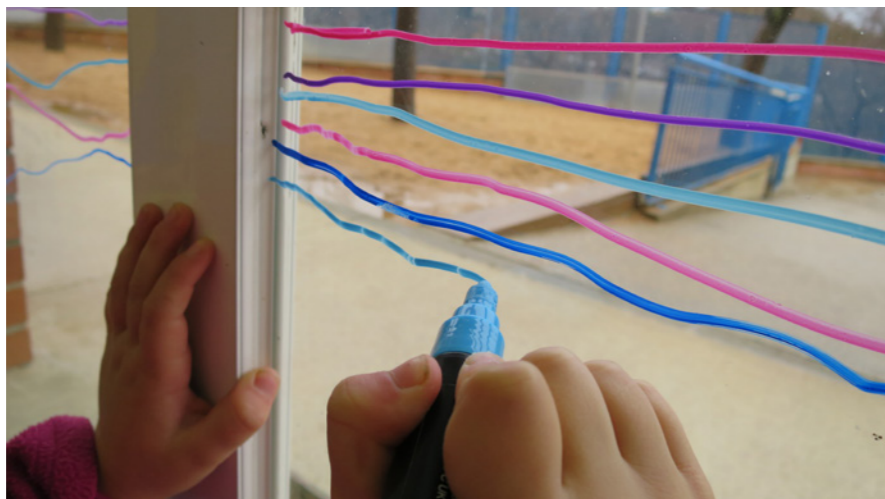
Traç en suport de cartró

Traços verticals duts a terme per nenes i nens de 3 i 4 anys sobre suport de cartró obtingut de caixes reciclades, inspirant-nos en l'obra d'Hervé Fisher.

Traç en suport de vidre

Un dia de pluja i fred pot ser una excusa excel·lent per observar l'exterior i proposar de fer llargs traços horitzontals inspirant-nos aquesta vegada en obres com les de Denise Duplock, a la vegada que experimentem aquesta sensació de fredor que emana d'un finestral en ple hivern.

Traços horitzontals fets per nenes i nens de 3 i 4 anys sobre el vidre del finestral de l'aula.

Traç en suport de ciment

Aprofitar altres espais de l'escola, com ara el pati, per treballar el traç és molt engrescador per als nens i nenes. Aquesta vegada experimentem sobre un suport dur, rugós, que fins i tot pot ser inspirador.

Traços fets per nenes i nens de 3 i 4 anys sobre les voreres i els murs del pati de l'escola.

Traç en suport de plàstic

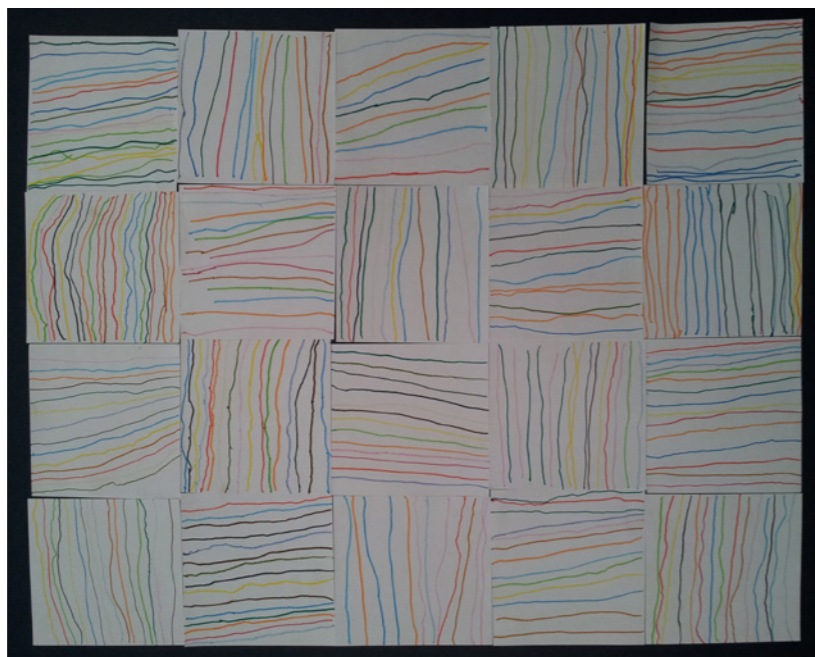
Un suport agraït per experimentar-hi és el plàstic. En aquest material la mà, guiada pel moviment, experimenta la sensació d'un traç que rellisca i expressa sense esforços, un traç agradable i plaent.

Espirals fetes per nenes i nens de 5 anys sobre cercles de plàstic transparent.

Activitats de traç a partir de referents artístics

La combinació de diferents traços pot donar lloc a composicions artístiques dutes a terme, de manera conjunta, pels alumnes del grup classe.

Composició de traços verticals i horitzontals duts a terme sobre petits quadrats de paper, activitat desenvolupada per nens i nenes de 4 anys.

La senzillesa de l'expressió del traç pot donar pas a una complexitat artística a partir de la combinació de diferents creacions individuals.

Inspirant-nos en obres artístiques com les de Jeremy Moon o Sonia Delaunay, podem expressar traços que, en combinació harmònica, creen una nova obra.

Combinació de traços semicirculars fets per nens i nenes de 4 anys.

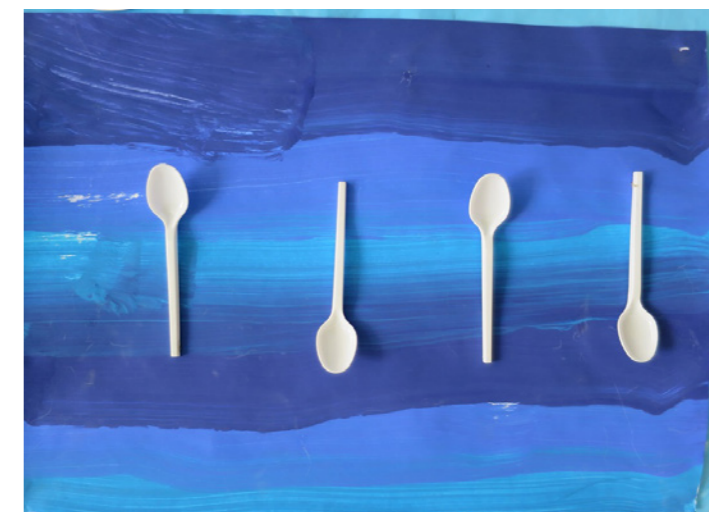
L'observació d'obres com les de Lee Crew ens endinsa en un món de traços verticals que, en combinació amb gestos circulars, ens evoca sensació de dinamisme i ens convida a la creació de l'obra per l'infant, el qual experimenta els moviments necessaris per a l'expressió del traç.

Línies verticals fetes amb rodets, estampació de taronges i cercles superposats. Activitat desenvolupada per nens i nenes de 4 anys.

Busquem la inspiració per fer el traç horitzontal en l'aparent senzillesa de les obres de Denise Duplock *Marine Stripes* o *Geometrik Renkler*.

L'infant aplica la força del gest i deixa anar el pinzell encarregat d'expressar el moviment dirigit i intencionat, per arribar a l'objectiu proposat: un seguit de línies horitzontals de fons que són després envaïdes per un element quotidià, una cullera de plàstic de color blanc, que reforça l'expressió lineal de l'obra de nova creació.

Línies horitzontals d'esquerra a dreta i collage d'un element quotidià.

Les diferents direccions de traç expressades en les obres de Sean Scully ens inspiren per crear composicions en què els diferents traços, horitzontals i verticals, es contraposen.

Combinació de línies horitzontals i verticals en diferents suports.

Les obres de Kate Challinor ens conviden a representar un traç vertical en què la llum i la degradació dels colors són la combinació perfecta per crear una obra que expressa, en harmonia, llum i color.

Activitat duta a terme amb rodets i pintura per nens i nenes de 4 i 5 anys.

De la mà de Sonia Delaunay i les seves obres, comencem a conquerir l'espai amb moviments semicirculars en què el gest es porta cap a una direcció i amb un objectiu concret, fent un camí de colors vius que donaran pas a una obra de traç semicircular

Línies semicirculars, activitat duta a terme per nenes i nens de 3 i 4 anys.

En els traços lliures, l'expressió lliure de l'infant, el cos en coordinació es deixa anar per expressar-se lliurement i l'empremta del moviment queda palesa a l'obra final. En aquest cas, Jean Dubuffet ens fa viatjar per expressar aquest traç lliure, i el resultat són camins entrelaçats que donen pas a laberints, espais, límits... En definitiva, expressió de moviment.

Expressió lliure de línies amb pinzell i pintura inspirant-nos en l'obra de Jean Dubuffet, activitat desenvolupada per nens i nenes de 5 anys.

Un arc de Sant Martí de colors vius ens proposa l'obra de Jennifer Moreman, i ens inspira a fer aquests moviments continuats i impacients que tenen pressa per pujar i baixar, creant una obra on l'ímpetu d'un primer moviment es trenca per la variació sobtada en la direcció del gest. Aquesta combinació d'expressió gestual dóna pas a una obra de línies en zig-zag, de colors vius i alegres, que expressen vitalitat

Expressió de traç en zig-zag, activitat duta a terme per nens i nenes de 5 anys.

Conclusió

Us acabem d'oferir un tastet de possibilitats per treballar el traç de manera creativa, respectant el desenvolupament global de l'infant i posant l'èmfasi en el moviment com a principal motor d'expressió, un moviment dinàmic i global en què les diferents expressions artístiques entren en joc i esdevenen una part important d'aquest procés que és treballar el traç.

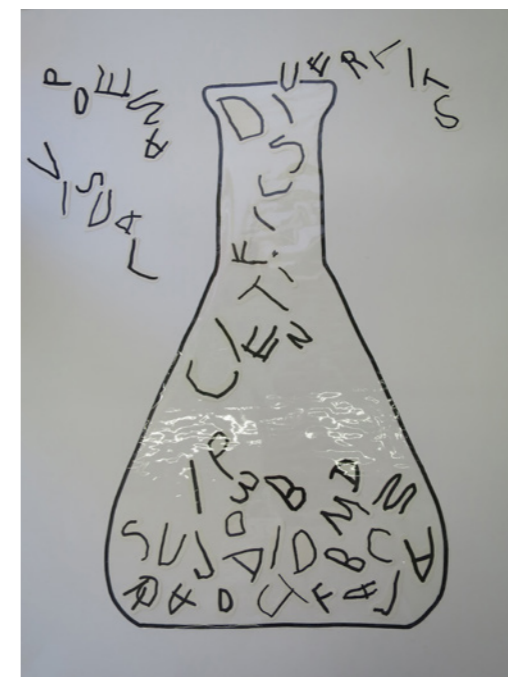
Si un dels objectius de treballar el traç és encaminar a obtenir un gest gràfic que ens permeti començar el camí de l'escriptura, posem els infants en situació de pràctica motriu de manera significativa, en què els camins i les empremtes siguin creacions motivadores i plenes de significat

Infants de 4 anys escrivint la paraula primavera.

I si pot ser a través de l'art, molt millor!

Creació inspirada en l'obra Piano, de l'artista Joan Brossa. Poema visual «Els científics divertits».

Duta a terme per nens i nenes de 4 anys.

Bibliografia

Bernard Aucouturier, «*Una petita introducció a la pràctica psicomotriu*».

Marie-Laure Bachmann, *La rítmica Jacques-Dalcroze. Una educació per la música y para la música*.

David Bueno, «*La importància de la plàstica en els aprenentatges*».
<http://criatures.ara.cat/elcerbell/2014/05/22/la-importancia-de-la-plastica-en-els-aprenentatges/>

Guia desenvolupament 3-6
<http://www.xtec.cat/web/curriculum/infantil/orientacions>

Kellogg Rhoda, *Análisis de la expresión plástica del preescolar*.

Calmy Gisèle, «*La educación del gesto gráfico*».

Referents artístics:

Cy Twombly

Richard Paul-Lohse

Jeremy Moon

Denise Duplock

Lee Crew

Sean Scully

Hervé Fischer

Kate Challinor

Sonia Delaunay

Joan Brossa

Jean Dubuffet.